

Et brev fra Hans Bastholm til J. P. Østrup

Af Karl Rønne

Præsten Johan Peter Østrup (1800–1833) virkede 1830–33 som sognepræst i Gørlev-Bakkendrup. Hans voldsomme vækkelsesprædiken og måske ikke mindst hans pludselige og tragiske død har efterladt sig så dybe spor, at mindet om ham endnu lever blandt ældre folk i sognene. Således oplyser en husmand, født i Gørlev 1903, endnu i marts 1971, at »Østrup var så streng i sine krav til menigheden, at han, når de benyttede søndagens gode vejr til markarbejde i høsten, red rundt og formanede dem«. Kirkeværgen, gdr. Hans Jensen, Bakkendrup fortæller – ligeledes i marts 1971: »Min oldefar har fortalt, hvorledes pastor Østrup red ud i markerne og prædikede for folk, når de høstede om søndagen, men min oldefar svarede med at slå kors for sig og sige: Herre, vær mig arme synder nådig.«

Østrups pludselige død d. 23. august 1833 under et sygdomsanfald har gjort ham til lidt af en helgenskikkelse for den frembrydende vækkelse, hvis fortaler han så kompromisløst var[1]. Sit ståsted havde han i sin tidlige ungdom fået gennem forbindelsen med Brødresocietetet i Stormgade 10, hvis leder Johs. Reuss han stadigt bevarede forbindelsen med[2]. P. A. Fenger, sognepræst i Slots-Bjergby 1827–55, bragte ham ved sit venskab[3] på nært hold af den grundtvigske inderkreds[4]. Fenger synes da også i sin nekrolog over vennen[5] at tilsløre forbindelsen til societetet[6].

[1] se f.eks. P. Frederiksen og L. Larsen: *Dagen gryer* –, Kbhvn. 1930, s. 9–24.

[2] Breve fra Johs. Reuss af 7–10. 1826 og 24–7. 1830 i Østrups efterladte papirer (i Institut for dansk Kirkehistorie).

[3] Karl Rønne: Fire breve fra P. A. Fenger i *Årbog for historisk Samfund for Sorø amt* bd. 51, 1964, s. 157–75.

[4] Georg Christensen og Stener Grundtvig: Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II, 1926 s. 160, 207 og 225 bringer hilsener fra Grundtvig til Østrup, hvad udgiverne ikke har bemærket (se bogens personregister),

[5] P. Fenger: Johan Peter Østrups Levnet. *Den nordiske Kirketidende*, 1833, nr. 41–42.

[6] Kaj Baagø: *Vækkelse og Kirkeliv i København og Omegn*, 1960, s. 26–27, note 36.

Østrup havde 1825–30 været personel kapellan for sognepræst Hans Bastholm, st. Peders kirke, Slagelse, og et sammenstød mellem Østrups følelsesbevægede vækkelsesholdning og Bastholms gennemførte rationalisme[7] måtte blive uundgåelig. Herom vidner følgende brev, der meddeles i sin helhed fra Bastholm til Østrup[8]:

6de Aug. 1827.

Til Velærværdige Hr. Pastor Østrup.

Jeg sender Dem hermed, kære Østrup, Provst Engelbreths[9] Afhandling tilbage. Han har let Spil, naar han vil bestride de egentlige Rationalister, thi han har Retten paa sin Side: Den christelige Religion fremstiller sig unægtelig som en overnaturlig Lære. Spørgsmaalet bliver kun, hvorledes den fremstiller sig, og hvad den egentlig lærer. Vil man desuden fremstille Christendommen som en Fornuftsreligion, saa vil den tabe sin Interesse for Menneskene, da den saa vil synes overflødig, og at man kan holde sig til, hvad Fornuften lærer os, uden at man behøver dens Bistand. Det er derfor høist velgiørende, at et supranaturalistisk Partie er opstaaet blandt Protestanterne, thi dersom man var blevet ved med at foredrage Christendommen paa den begyndte Manér, saa er der ingen tvivl paa, at den til sidst var rent uddød blandt Protestanterne, og da Menneskene ikke kunne undvære en positiv Religion og vare her i dette ufuldkomne iordiske Liv ikke modene nok til at dyrke Gud paa en reen aandelig Maade, saa vilde de tilsidst have styrtet sig ud i Det catolske eller en anden Overtro. – Kun ønsker ieg, at det nye Partie vil udviise Maadehold, uden hvilket intet godt udrettes og tage Fornuften med sig som en Veileder ved deres Ivren for Supranaturalismum, da de dog kun alene ville forfeile deres Hensigt og skade den gode Sag.

Hvad Provst Eng. Forsvar for Tingen selv angaar, saa har han hverken sagt mig noget nyt eller udført sit Forsvar for Christendommen paa en fordomsfrie, omfattende eller dybtgaaende Maade, men for Pluraliteten af Lærere kan hans Forsvar let være tilfreds-

[7] Hal Koch: Den danske Kirkes Historie VI, s. 265, 268.

[8] Fra Østrups efterladte papirer, se note 3. Det bringes med original ortografi, men en lidt udvidet tegnsætning.

[9] W. F. Engelbreth (1771–1862), provst i Lyderslev-Frøslev fra 1798, stod Mynster nær, men tog – uden iøvrigt at nære sympati for Grundtvig – del i de teologiske stridigheder omkring »Kirkens Genmæle« 1826 mod H. N. Clausen.

stillende. Hvo som elsker og ærer Gud oprigtigt og ikke blinder sig selv med tom Lys (?), søger i alt, hvad der angaar Gud og de guddommelige Ting, oprigtigt og af et inderligt Hierte at udfinde, hvad der er Sandhed, thi fra Gud kommer kun Sandhed, og ingen forudfattet Mening eller Troe, i hvor kier den end er ham, er ham dog kierere end Sandheden. De veie, man nu alene kan gaa for at udfinde, hvad der er Sandhed, ere efter min Indsigt følgende:

1. At man hensætter sin Siel i en saadan Tilstand og i en saa rolig og løs Stemning, som man ingen Ting troede, men først skulle begynde paa at udfinde, hvad man er berettiget til at tro om de Guddommelige Ting.

2. At man begynder med at overveie, hvilke Skabninger vi Mennesker ere, hvorledes vor Natur er beskaffen, og hvorledes Verden er indrettet, hvori vi leve, for at undersøge om man har Grund til at tro, at den er et Værk af et fornuftigt Væsen, og naar man først har overbevist sig derom, da videre betænke, hvilken Hensigt for Verdens Skaber denne hans Verdens Indretning giver tilkiende. Naar da Verden, vi leve i, og vi selv ere skabte af Gud, saa kunne vi aldrig lære Gud paa en sikkrere og bedre Maade at kiende end af hans egne Værker, thi alt hvad vi finder i dem ere vi vis paa at være kommet fra Gud. Denne Aabenbaring af hans Hensigter og hans Egenskaber, staar aabne for alle troende Mennesker og tilbydes dem alle, og vor Ærefrygt og Kierlighed for Gud betyder ikke stort, naar vi ere ligegyldige for den Maade, hvorpaa han har aabenbaret sig for sine med Fornuft begavede Skabninger.

3. Naar nu en Lære tilbydes os som en umiddelbar og overnaturlig Aabenbaring, saa kunne vi vel ikke nægte dens Mulighed, ikke heller forkaste den, fordi den strider mod de Forestillinger, vi have givet os ved denne Verdens Betragtning om de Guddommelige Ting, thi vi kunne have feilet i vore Betragtninger, men vi ere berettigede til at forlange nogle gyldige Beviiser for dens Sandhed og saa meget stærkere Beviiser, hvor vi ikke kunne bringe en saadan Aabenbaring i Harmonia med, hvad Verdens Betragtning lover os. Dette er f.ex. Tilfældet med Betragtningen af Jordklodens Bygning og af den Mosaiske Lære om Skabelsen.

4. Have vi ikke selv modtaget en saadan Aabenbaring, men modtog vi den fra Oldtiden og skulle bygge den paa gamle Skrifter, saa maa dens indvortes Beskaffenhed og de udvortes Omstændigheder ved deres Publikation tages med en kold og varlig Tvivlen og Prøvelse i Overveielse, saa at vi afveier, hvad der kan siges for

og imod med største Upartiskhed og ikke betragte et saadant Foretagende som et let og ubetydeligt Arbeide, thi ellers elske vi ikke Sandheden, og saa elske vi noget andet, noget, som smigrer vor Phantasie eller vore Tilbøieligheder høiere end Gud.

Er De, min Ven, gaaet saaledes til Værks? Deres egen Bevidsthed besvarer dette Spørgsmaal – Tilraader jeg Dem at give det? Ieg svarer nei. Thi ieg tror, at hverken Deres Aandsdannelse nu tillader det eller Deres hele Tænkemaade og Stilling kunne taale det. – De er en ædel og dydig Mand, fuld af Varme for Deres Kald som Religionslærer. Bliv ved paa den Vei, De er begyndt. Bryd Dem ikke om mine Indvendinger, maaske de ere aldeles ugrundede. Kun beder jeg: Lad Fornuftens Lys gaa ved Siden af Dem paa Deres Vei tillige med Aabenbaringens – og hold Maade, ellers vil De arbeide Dem selv og Deres ogsaa gode Bestræbelser imod.

Og nu, min ædle Ven, lader os ved denne Leilighed gjøre den aftale, at vi aldrig oftere tale sammen om den positive Religion. Ieg vil ikke paaatrænge nogen mine Meninger og bedømmer ikke nogen efter hans Troe, men efter hans Sædelighed, og fra den Side agter ieg høiligen Dem. Mit Livs Aar svinder desuden stedse meere og ieg nærmer mig med stærke Skridt det Land, hvor alle de iordiske Taager vil fordele sig.

Taal min Tænkemaade, som ieg taaler Deres, agt de gode Egen-skaber, som De finder hos mig, som ieg agter Deres. Men skulle De finde nogen Betænkelighed ved at foretage en vis hellig Handling med Hensyn til mig, som De engang har ytret for mig[10], saa vil ieg, hvilket ieg forresten nødig seer, foreslaa Dem at ophæve vor Forbindelse. Ieg maa da vælge mig en anden Medhjælper, hvorhos ieg møder mindre Betænkelighed eller selv lærer at anlægge en større Forsigtighed. Forresten er dette sagt uden mindste Sindsforstemning imod Dem. Ved Gud, kiere Østrup, ieg holder meget af Dem, ieg agter Deres moralske Charakter høit, og det er Hovedsagen for mig. Ieg paaskønner særdeles Deres Embedsvirksomhed, og ieg er overbevist om, at De ved at udvise en vis Moderation i Deres Foredrag og ved at lægge noget mere Vind paa Livets Philosophie vil kunne udrette saa meget godt i Deres Kald.

Slagelse 1827 VI August.

Deres hengivne

Hans Bastholm.

[10] Østrup har åbenbart ytret betænkelighed ved at have nadverfællesskab med Bastholm. Her er måske det ældst kendte vidnesbyrd om vækkelsesnes senere så omstridte »rene alterbord«.

Jeg beder Dem paa Søndag at tillyse til Skolegang til paa Mandag den 3. September.

Det spændte forhold mellem sognepræst og kapellan vedvarede dog, og i 1828 søgte Bastholm at binde Østrup nøjere til en mere rationalistisk holdning, herpå kunne Østrup naturligtvis ikke gå ind[11], så det kom vel som en befrielse for dem begge, da det 1830 lykkedes Østrup at blive indstillet og udnævnt til sognepræst i Gørlev-Bakkendrup. Hans Bastholm kunne anbefale Østrup på følgende smukke måde[12]:

Hr. Pastor J. P. Ø. har siden Oktober 1825, da jeg blev overfaldet af en Legemssvaghed, som gjorde mig uskikket til helt at forestaa mine geistlige Forretninger, forestaaet disse paa mine Vegne som Capellan, og har i al denne Tid udviist den største Flid og Nidkierhed i at forestaa denne Post. Han er lige saa duelig som Religionslærer, som han er en gudfrygtig og retskaffen Mand, som geistlig Taler er han meget yndet, har et godt Foredrag, taler med Varme og Følelse og har derfor stedse mange Tilhørere. Han besøger flittigt de syge, trøster dem og arbejder utrætteligt paa deres Siels Omvendelse. Med den Ungdom, der skal confirmeres, gjør han sig den største Flid. Med den indbyrdes Underviisning[13] har han gjort sig bekjendt saavel paa Slagelse Borgerskole, som ved Underviisningen i Sognets Landsbyskoler. Ieg kan derfor i enhver Henseende med den fuldkomneste Overbeviisning anbefale ham til videre Forfremmelse.

Slagelse d.....

H:B:

Bastholms brev til Østrup bekræfter Hal Kochs eftervisning af rationalismens almindelige tilbageskridt allerede inden den åbne kirkestrid, som i Slagelse først kom til udbrud i 1833. Brevet røber hvor langt fra den konsekvente rationalisme Bastholm er gledet i retning af supranaturalisme og neologi, en bevægelse, som var typisk for 20'ernes kirkeliv og som afspejles i udviklingen hos tidens teologiske og kirkelige skikkelser[14]. Man fornemmer Bastholms

[11] Knud Banning: *De sjællandske Vækkelser*, 1961, s. 70.

[12] Afskrift i Østrups efterladte papirer (se note 3).

[13] Kendskab til den bell-lancasterske undervisning var i disse år næsten en nødvendighed ved »befordring».

[14] Hal Koch: *Den danske Kirkes Historie VI*, s. 189–210.

indre svaghed og usikkerhed overfor nybruddet, som han med Østrup fik på så nært hold. Selve den tolerante holdning, som var et af rationalismens sympatiske særkender, gjorde den uegnet i en kampsituation, og meget af dette kommer på en tiltalende måde til udtryk i Bastholms brev.

I den følgende – meget ordrige – »vestsjællandske krig«, en udløber af kirkestriden i hovedstaden, kom Østrup kun til at deltage med et enkelt indlæg [15], der først blev trykt efter hans død, det blev derfor af hans tilhængere tillagt en særlig betydning som »en manende røst fra graven«.

Grundtvigs og hans disciples ivrige stormløb mod rationalismen kan på denne baggrund forekomme unødigt skarpe og voldsomme. Måske indså Grundtvig selv dette senere, så han på sin måde tilsluttede sig Hal Kochs opfattelse med ordene:

[16]

Det *Glimrende*, som Verden nu tilbeder,
 I Ord og Tanke, som i Kaar og Færd,
 Det, aldrig, kiære Børn! jeg ønsked eder,

 Og Tiden selv, af dets Beundring mæt,
 Dets Tomhed føler smertelig i Grunden.

[15] J. P. Østrup: Rector Quistgaards Forseelse mod Bibel, Sandhed og Pastor Fenger, Kbhvn. 1833.

[16] N. F. S. Grundtvig: Aabent Brev til mine Børn, 1839, Udv. Skr. VIII, s. 187.